

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI

Maxmudova Fotima Shamshidinovna

Toshkent Amaliy fanlar universiteti o'qituvchisi

Ashirova Sayyora Xamzayevna

Toshkent viloyati Toshkent tumani 26-umumiy o'rta ta'lim maktabining Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Rezyume: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga ona tili va o'qish savodxonligi fanlarini o'qitishning zamonaviy pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishda didaktik asoslarning o'rni xususida so'z yuritiladi. Shuningdek sohalarga oid misollar ko'rib chiqiladi, matn bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritiladi hamda tahlil olib boriladi.*

Kalit so'zlar: *didaktik o'yinlar texnologiyasi, interfaol metod, kombinatsiya, o'quv-bilish faolligi, innovatsion prinsip, shakldosh va ma'nodosh so'zlar.*

KIRISH

Bugungi kun shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir paytda boshqa sohalar kabi ilm-fan sohasi ham rivojlanishlarni, bidimlarni yangicha qarashlar bilan o'rganishni talab etmoqda. Bu esa o'z navbatida, har bir fanga doir yangicha metodologik prinsiplarni, yangicha ta'lim texnologiyalarini kashf etish, rivojlantirishni taqozo qilmoqda.

Ona tili fanidan davlat ta'lim standartlari – DTSning malaka talablari bo'yicha o'quvchi shaxsida shakllantirilajak o'z-o'zini jismoniy, ma'naviy, ruhiy, intellektual va kreativ rivojlantirish; kamolotga intilish, mustaqil o'qib-o'rganish; nutqiy kommunikativ kompetensiyasini muntazam oshirib borish; o'z bilimi, xatti-harakatini baholash va mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyasini egallash, til imkoniyatlaridan foydalangan holda fikrni to'g'ri, ravon bayon eta olish qobiliyatini rivojlantirish kabi me'yorlarga alohida e'tibor qaratilgan [2].

ADABIYOTLAR SHARHI

Nazariy tahlil “nutq” tushunchasiga mavjud tilshunoslik, pedagogik, psixologik hamda metodik adabiyotlarda turlicha izohlar berilganligini ko'rsatdi. Xususan, “Pedagogik ensiklopedik lug'at”da nutq “insonlarning til vositasida amalga oshiriladigan muloqot (kommunikatsiya) shakli bo'lib, u fikrni ifodalash vositasi bo'lishi bilan birga fikrlashning asosiy mexanizmi” [4, 15-b.], “O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi”da nutq deganda uning og'zaki (ovozli) va yozma ravishda namoyon bo'lishidagi jarayonlar, ya'ni so'zlash jarayoni va uning natijasi (xotirada saqlangan yoki yozuvda qayd etilgan nutqiy fikrlar, asarlar)” [6, 424-425-b.], deya e'tirof etiladi. Psixologlar tomonidan nutq “odam tomonidan ijtimoiy-tarixiy tajribani o'zlashtirish va avlodlarga berish yoki o'zaro aloqa o'rnatish yoki o'z harakatlarini rejalashtirish maqsadida tildan foydalanish jarayoni” [5, 192-b.], deb ta'riflangan. Metodik olimlar tomonidan nutq “kishi faoliyatining turi, til vositalari (so'z, so'z birikmasi, gap)

asosida tafakkurni ishga solish” sifatida ham talqin etilgan. Bir so‘z bilan aytganda, nutq ijtimoiy sub’ektlarning til vositasida amalga oshiriladigan faoliyat turidir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

“O‘qish kitobi” darsliklarida berilgan matnlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutq ko‘nikmalarini shakllantirishda vosita hisoblanadi. Boshlang‘ich sinflarda o‘qish darslarining asosiy maqsadi o‘quvchilarni matn mazmunini to‘g‘ri tushunish, ongli va ifodali o‘qiy olish, matnda berilgan axborotni idrok qilish, matnda ifodalangan voqelikka nisbatan munosabat bildirishga tayyorlashdir. Shunga ko‘ra, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi metodik tayyorgarlikni darsning maqsadi, o‘rganilayotgan materialning mazmuni, o‘quvchilarning mavjud bilim, ko‘nikma, malakalari darajasiga ko‘ra amalga oshiradi. O‘quvchilarni asar matnini o‘qishga tayyorlashda, birinchi navbatda, ularni matn mavzusi, tili, g‘oyaviy mazmuni va badiiy-estetik qiymati bilan tanishtirish, matn mazmunidan tegishli xulosa chiqarishga e‘tibor qaratiladi. O‘qish faoliyati ham nutqning alohida ko‘rinishi hisoblanadi.

O‘quvchining o‘z fikrini qanchalik mazmunli, aniq va to‘g‘ri ifodalay olishi uning o‘quv-bilish faolligi darajasini, ko‘nikma va malakalarini aniqlashga imkon beradi. O‘qish darslarida matnni idrok qilish va mazmun-mohiyatini o‘zlashtirish yuzasidan qo‘yilgan savol va topshiriqlar o‘quvchilarni o‘ylashga majbur qilishi, javob berishda muallif qo‘llagan iboralardan, badiiy tasvir vositalaridan foydalanishga qaratilishi, nutqda ko‘proq o‘zi uchun yangi so‘z va iboralarni ishlatishga undashi lozim.

Matnni o‘qish ko‘nikmasiga egalik, o‘z navbatida, o‘quvchi nutqini boyituvchi muhim omillardan biri sanaladi.

Boshlang‘ich ta’limga oid “Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlari”da “O‘qish” darslari oldiga qo‘yiladigan didaktik talablar o‘quvchilar e‘tibori nimani o‘rganish va nimani esda saqlab qolish kerak ekanligiga qaratilishidan boshlanadi.

Matn ustida ishlash orqali o‘quvchilarni ijodiy, mustaqil va mantiqiy mushohada yuritishga, matnni tahlil qilish va unga o‘z munosabatini bildira olishga o‘rgatish o‘qituvchidan katta mahorat talab etadi.

Zamonaviy metodlarning eng asosiylari sifatida quyidagi metodlar e‘tirof etilganligi hammamizga ma’lum: modulli ta’lim texnologiyasi, hamkorlikda o‘qitish texnologiyasi, muammoli ta’lim texnologiyasi, interfaol metod texnologiyasi, didaktik o‘yinlar texnologiyasi va sinov darslari. Bular innovatsion metodlardir.

Ta’lim jarayonida didaktik o‘yinlarni qo‘llash vositasida o‘quvchilarda faol harakat va qiziqish uyg‘otiladi. Ta’lim jarayoni, uning rivojlanishi va samarali kechishi ko‘p jihatdan o‘qituvchi va o‘quvchilarning o‘zaro ishonchi asosida qurilgan ochiq muloqotiga bog‘liq. Dars jarayonidagi o‘yinlar esa bu muhitni mustahkamlashda asosiy rol o‘ynaydi. O‘yinlar guruhlarda ishlab mashq qilishga odatlantiradi va uncha ko‘p vaqtni olmaydi. Jamoaviy ishlash davomida o‘quvchilar faolligi oshadi va darsga nisbatan diqqat-e‘tibori kuchayadi. O‘yinlar vositasida o‘quvchilarga yangi bilim berish, ko‘nikma hosil qilish, kichik guruh a‘zolarining ijodiy qobiliyatlarini rag‘batlantiradi. O‘yinlarni asosan darsning kirish yoki yakuniy qismida o‘tkazish maqsadga muvofiqligi qo‘llanmalardan ma’lum. O‘yinlarni maqsadiga binoan turlarga ajratish mumkin:

«Soʻzdan soʻz top» oʻyini. Bu oʻyinda bir soʻzdan bir necha soʻzlar keltirib chiqarish talab qilinadi. Bu oʻyin turi oʻquvchilarni fikrlashga, izlanishga undaydi, ularda topqirlik qobiliyatini yuzaga chiqaradi. Bu oʻyinni aynan takrorlashdan qochib, maʼlum bir mavzuga bogʻliq holda oʻtkazish yoʻllari xususida fikr yuritimiz.

Berilgan soʻz tarkibidagi harflarning turli kombinatsiyasidan foydalanib, bir necha soʻzlar hosil qilish mumkin. Demak, bu oʻyinni maʼlum bir mavzu bilan bogʻliq holda oʻtkazsa ham boʻladi. «Soʻzdan soʻz» oʻyidan tilning barcha sathlarini oʻqitishda foydalanish mumkin. Jumladan, leksikologiya boʻlimida shakldosh, zid maʼnoli soʻzlar mavzularini oʻrganishda bu oʻyindan foydalanish mumkin. Buning uchun oʻqituvchi shakldosh yoki zid maʼnoli soʻzlarni keltirib chiqarish mumkin boʻlgan soʻzlarni tanlay bilishi va shunday keyingina ularni oʻquvchilar eʼtiboriga havola qilishi lozim. Omonim (shakldosh) soʻzlar mavzusi oʻrganilgach, oʻquvchilarga quyidagi soʻzlarni berish va ulardan shakldosh soʻzlarni keltirib chiqarish vazifasi topshiriladi. Gulhamishabahor, tutqich, chekinmoq. Tutqich soʻzidan tut (tutmoq feʼli, mevali daraxt), chek (chekmoq feʼli, chek patta, ...) ishtirokida shakldoshlik xususiyatiga ega boʻlgan soʻzlarni keltirib chiqarish mumkin. Bundan tashqari, bittagina gulhamishabahor soʻzidan or, ur, hamisha, ham, bashara, gul, ruh, baho, bu, hashar, hamishabahor soʻzlarini yasash mumkin.

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosa qilib aytganda, bugungi har qanday zamonaviy pedagogik texnologiyalar oʻz mohiyatiga koʻra taʼlim oluvchilarda oʻquv-bilish faolligini oshirish, ularni kichik guruh va jamoa holida ishlash, oʻrganilayotgan mavzu, muammolar boʻyicha shaxsiy qarashlarini dadil, erkin ifodalash, oʻz fikrlarini himoya qilish, dalillar bilan asoslash, tengdoshlarini tinglay olish, gʻoyalarni yanada boyitish, bildirilgan mavjud mulohazalar orasidan eng maqbul yechimni tanlab olishga ragʻbatlantirish imkoniyatiga egaligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, bugungi zamonaviy metodlar bugungi taʼlim tizimidagi yangi istiqbolli yoʻnalish sifatida qaralmoqda. Oʻquvchi-talaba yoshlarni ijodiy fikrlashga undovchi, biror bir mavzu haqidagi bilimlarni atroflicha egallash va tushunchalar hosil qilishda kattagina ahamiyat kasb etadi

ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Safarova R., Musaev U., Musaev P., Yusupova F., Nurjanova R. Oʻzbekiston Respublikasida umumiy oʻrta taʼlim strategiyasi muammolari va taʼlim mazmunining yangi modellari, ularni tatbiq etish yoʻllari. – T.: “Fan”, 2015. – 85-86-b. Safarova R., Musaev U., Musaev P., Yusupova F., Nurzhanova R. Problems of general secondary education strategy and new models of educational content in the Republic of Uzbekistan, ways of their implementation. - T.: "Fan", 2015. - pp. 85-86. Сафарова Р., Мусаев У., Мусаев П., Юсупова Ф., Нуржанова Р. Проблемы стратегии общего среднего образования и новые модели содержания образования в Республике Узбекистан, пути их реализации. — Т.: «Фан», 2015. — С. 85-86.

2. Yo‘ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. – T.: “Fan”, 2018. – 160 b. Yoldoshev M. Lingupoetics of literary text. - T.: "Fan", 2018. - 160 p. Юлдошев М. Лингвопоэтика художественного текста. – Т.: «Фан», 2018. – 160 с.

3. Usmonov S. Boshlang‘ich sinflarda ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etishning pedagogik asoslari: Ped. fanl. nomz diss. avtoref. – T.: 2014. – 24 b. Usmanov S. Pedagogical foundations of organizing spiritual and educational work in primary grades: Ped. science nomz diss. autoref. - T.: 2014. - 24 p. Усманов С.В. Педагогические основы организации духовно-воспитательной работы в начальных классах: Пед. наука номз дисс. автореф. - Т.: 2014. - 24 с.

4. Tarbiya / Ota-onalar va murabbiylar uchun ensiklopediya. Tuzuvchi M.N.Aminov, mas’ul muharrir A.M.Majidov. – T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”, 2010. – 528 b. Education / Encyclopedia for parents and teachers. Compiler M.N. Aminov, responsible editor A.M. Majidov. - T.: "National Encyclopedia of Uzbekistan", 2010. - 528 p. Образование / Энциклопедия для родителей и учителей. Составитель М. Н. Аминов, ответственный редактор А. М. Меджидов. – Т.: «Национальная энциклопедия Узбекистана», 2010. – 528 с.